

MAGDALENA RZESZOTARSKA-PAŁKA*

TWO PARKS OF ŚWINOUJŚCIE – TWO STORIES: HISTORICAL AND CONTEMPORARY

DWA PARKI W ŚWINOUJŚCIU – DWIE HISTORIE: DAWNA I WSPÓŁCZESNA

Abstract

In this article the role of two different parks in the composing space of Świnoujście old city will be presented. Świnoujście has got only two city parks, which have very different histories as well as compositional disposition and position within the city space. The first is the Health Resort Park designed by Peter Joseph Lenne which was carefully restored a few years ago and the other second is Chopin Park, which was established in 2012 on the area of an old cemetery.

Keywords: city parks, city space, health resort park

Streszczenie

W artykule zaprezentowano na przykładzie miasta Świnoujście rolę, jaką pełnią parki miejskie w kształtowaniu przestrzeni. W Świnoujściu znajdują się jedynie dwa parki miejskie posiadające nie tylko odrębną historię, ale także różniące się zarówno pod względem kompozycyjnym, jak i funkcji, którą pełnią w strukturze przestrzennej miasta. Jednym z nich jest Park Uzdrawiskowy, zaprojektowany przez Petera Josepha Lenne, poddany starannej rewaloryzacji kilka lat temu, a drugim – Park im. Fryderyka Chopina, założony praktycznie od podstaw w 2012 r. na terenie dawnego cmentarza.

Słowa kluczowe: parki miejskie, przestrzeń miejska, park uzdrawiskowy

* Ph.D. Arch. Magdalena Rzeszotarska-Pałka, Department of Landscape Design, Faculty of Environmental Management and Agriculture, Westpomeranian University of Technology in Szczecin.

1. Introduction

Świnoujście (Ger. *Swinemünde*) is a city located in the north-western end of Poland by the Świna River and the Baltic Sea. The city's landscape is conditioned by the land relief and by the presence of the Świna River and its numerous canals¹. The spatial development of the city was determined by two decisions by the authorities of the Szczecin District. In 1824, Świnoujście was announced a seaside resort and in 1895, after the discovery of the sources of brine and mud baths, a spa resort followed. Hence, at the end of the nineteenth century this seaside district rapidly expanded and was separated from the city centre and port wharf over the Świna with a greenbelt which was later transformed into a park. The emergence of the spa district resulted in shaping of the specific urban structure of the city (somehow divided into two parts) where the seaside part is connected with the city centre and the Świna River side with the main compositional axis of the Resort Park – the current Bolesława Chrobrego Street. The compositional layout of the Resort Park² constitutes, therefore, an integral part of the historic urban layout: the city centre (created in the twenties of the eighteenth century) and the seaside district (created in the forties of the nineteenth century)³. The current Frédéric Chopin Park was, in turn, created on the territory of an old cemetery located in the centre of the city by one of the main traffic routes also connecting these districts. The green areas in Świnoujście include only the two above mentioned parks, greenery by the promenade and a few small lawns and squares. Thus, it can be stated that both parks are inseparably integrated with the urban layout of the city and play a key role in it making, at the same time, a “green” connector between two functionally different areas that are, so to say, two separate “cities”: a spa-tourist district and the city centre.

2. The aim and research methods

The parks in Świnoujście have been recently regenerated. However, as they both have specific histories, the regeneration or revitalisation processes in both cases ended differently. As two of these parks have a specific history, the same can be said about their processes of renovation which ended in different ways. The aim of this article is to present two different contemporary renovation conceptions of city parks on the background of historic conversions, as well as presenting their compositional, functional and also emotional value.

¹ Świnoujście is the only one city in Poland located on 44 islands: three of them are big – Uznam, Wolin and Karsibór, while some tens are small and undertake residents.

² Resort Park in Świnoujście has been inscribed to monuments register of West Pomerania voivodship – no. 1093, decision no. K1.3.5340/19/88.

³ The city centre and the seaside district (greenery) have been inscribed to monuments register of West Pomerania voivodship – No. 1177, decision No. 1991-03-08, PSOZ/Sz-n/5340/33/91.

City parks in Świnoujście were analyzed on a base of available cartographic and written⁴ materials and there was also made a comparative analysis of realized designs⁵ and observations of their function within city structure and of consciousness its inhabitants⁶.

3. Resort Park in Świnoujście

Before 1721, the territory where the current Resort Park⁷ was established, was a vast flooded shoal covered with single pines. As a result of extensive hydrotechnical works conducted in the second half of the eighteenth century connected with regulation of the Świna River for the purposes of the construction of the port and fortifications, the whole territory was transformed into a so called new land (*Plantage*) that was enforced with grass, bushes and trees. At the end of the eighteenth century, a square territory with a round circus placed in its centre located on the axis of the current Beniowskiego Street, called on a plan from 1797 *Elsen Plantage*, was separated into a part of the current park. Until 1806, the park was expanded with territories located west and north of the park by repeating the geometrical rule of planning paths and round squares on their intersections (called *Königliche Plantage* on the plan)⁸. A new stage of the city's spatial development connected with the decision concerning the creation of a seaside resort and spa resort in Świnoujście resulted also in the construction plans of the Resort House *Gesellschaftshaus* and the Resort Park *Kurpark*. The Resort House was built within 1825/1826 near the port wharf and the royal gardener, Peter Joseph Lenne was commissioned to prepare a park design, which he executed by adjusting his design to the already existing land development and greenery. The Resort House became

⁴ K. Kalita-Skwirzyńska, *Projekt rewaloryzacji Parku Zdrojowego w Świnoujściu – Analiza historyczna*, typescript, Szczecin 2001; R. Burkhardt, *Geschichte des Hafens und der Stadt Swinemünde*, II. Teil, W. Fritsche, Swinemünde 1931; G. Hinz, *Peter Joseph Lenné. Das Gesamtwerk des Gartenarchitekten und Städteplaners*, Hildesheim 1989; archive maps of Świnoujście from 1830, 1902, 1907, 1934, State Archive in Szczecin, www.bip.um.swinoujscie.pl (access: 10.09.2015); archive postcards, www.fotopolska.eu (access: 10.09.2015).

⁵ Pracownia Projektowa Konserwacji Zabytków w Szczecinie, *Projekt budowlany rewaloryzacji zabytkowego parku uzdrowskiego z odtworzeniem pierwotnego układu kompozycyjnego w oparciu o dostępne materiały archiwalne w Świnoujściu*, Szczecin, January 2006; Bronisz Land Design, *Projekt koncepcyjny rewitalizacji parku miejskiego przy ul. Chopina w Świnoujściu*, September 2010.

⁶ Observations conducted on the area of Health Resort Park in 2010-2015, and on the area of Chopin Park in 2013-2015.

⁷ Resort Park – garden compositions established in health resorts for health visitors use, for helping in their treatment and for entertainment purpose. Usually, localized in central part of the city, they are serving as a representative garden. They are equipped with compositional elements specific for gardens, as well as with objects for treatment (pump rooms, keep-fit trails, swimming pools, etc.) and also with objects for artistic program (stages, concert bowls). They are often extended with natural wood complexes. Resorts Park on the area of Poland are mostly coming from XIXth or beginning of XXth Century, [after:] A. Mitkowska, M. Siewniak, *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Rytm, Warszawa 1998, p. 293-294.

⁸ K. Kalita-Skwirzyńska, *op. cit.*, *passim*.

the central point of this outlay to which view axes and alleys in further parts of the park were subordinated. In April of 1827, 1560 trees and bushes seedlings came to Świnoujście from Sanssouci and were planted in the vicinity of the Resort House. Then, in 1838, a building inspector, F. Starcke, once again asked Lenne for expanding the garden nearby the Resort House and planting subsequent seedlings. The next development phase of the park's spatial composition is connected with the construction of the seaside district located north-west of the park and moving of the city's touristic centre from the port wharf towards the seashore in the middle of the nineteenth century. Works in the park were then conducted by a building advisor from Berlin – Mächtig who widened and planted one of the main park paths leading to the sea with rows of trees – *Königs Alle* (currently, the Chrobrego Street). At the same time, a network of twisting paths and sites for the construction of various objects of park furniture were set to the west of *Königs Alle*⁹. The final spatial composition of the park is visible on the city plan from around 1912 survived till 1945. A network of paths, water courses and ponds as well as larger groups of trees and vast open spaces are visible in the compositional layout. Objects of park furniture are also marked: gazebos, booths and watercourses located at the perimeters of the park at *Schützen Platz* (Plac Strzelecki) and by the roundabout in the western side of the Aleja Królewska where a musical square was located. This part of the park was described as *Kurpark*. In 1908, a semicircular clearing was delineated at Aleja Królewska where a statue of Frederic III was erected. A restaurant was located at the musical square and there was a fountain with spring water for patients in the vicinity of the guesthouse district. After the 1st World War, the Resort House was taken apart and traces of Lenne's activity were erased. The area of the park was limited to the current Mieszko I Street. The garden inspector, Kupitz, conducted new works in the park from the twenties of the twentieth century. In the interwar period, a new part of the park, called *West Kurpark*, was created, it was located west of the Bolesław Krzywousty Street until the Matejki Street, tennis courts and restaurants were situated there. The works focused near the new Resort House, the band shell and promenade. At the same time, flower beds were established in the Resort Park and two pavilions at the old Plac Strzelecki (Strzelecki Square), a chessboard, a playground for children and two monuments composed of rocks were constructed: one dedicated to the soldiers fallen in the 1st World War and a rock obelisk of *Jungsturm*¹⁰.

As a result of the allied air raids on March 12, 1945 almost half of the buildings in Świnoujście were destroyed, including the Resort House, the garden surrounding it and the parkland¹¹. Only in the middle of the fifties of the twentieth century, a reconstruction of the seaside district, cleaning works and new plantings in the eastern part of the Resort Park were commenced and were executed according to a design of R. Małysik, BSc., from Świnoujście within 1958-1959. Within the seventies of the twentieth century, the surfaces

⁹ According to Burkhardt, when Mächtig was designing new composition in park, he was referring to ideas earlier designed by P.J. Lenne on the area of Świnoujście, Pomerania, Brandenburg and Meklemburg, [after:] K. Kalita-Skwirzyńska, *op. cit.*

¹⁰ K. Kalita-Skwirzyńska, *op. cit.*, *passim*.

¹¹ *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, J.M. Piskorski (ed.), Zamek Książąt Pomorskich, Szczecin 1999, p. 178.

of the main walking passages were hardened, two playgrounds for children were separated, many contemporary sculptures were erected and plants were replenished.

The contemporary stage in the history of the Resort Park commenced in 2000 when the Municipality of Świnoujście ordered preparation of a park revaluation, design work commenced at Pracownia Projektowej Konserwacji Zabytków from Szczecin. The design was prepared in cooperation with the landscape architect, M. Haas-Nogal, art historian K. Kalita-Skwirzyńska and ameliorant H. Kowalina¹² in 2001. As a result of an analysis of the state of the preservation of the parks spatial layout elements, it was stated that some of the elements included in the original P.J. Lenne's design as well as numerous younger compositional elements were still legible. The following should be mentioned here: the three main axes of the north-southern direction: of the Bolesława Chrobrego Street and, parallel to it, the axis of the original spatial layout (at the axis of the Beniowskiego Street) as well as the eastern axis, partially preserved (the Jachtowa Street), a few diagonal axes, two round squares were established on the main axes: one on the Bolesława Chrobrego Street (Ill. 1) and the second one on the main axis, a partial course of the drainage ditches in three sections (according to the statement from 1930), a playground in the western part of the park, scarce elements of park furniture (monuments, fountain) and the layout of trees in the western and central parts of the park¹³.

As a part of the revaluation, the Resort Park in Świnoujście underwent a re-composition in the south-western part and an adaptation in the north-eastern part. The re-composition included mainly shaping of the path layouts according to the historical plans and P.J. Lenne's guidelines as well as the development of the main squares in a way corresponding to the nature of the resort park. The adaptation of the eastern part of the park, in turn, consisted in shaping a road network in a loose layout, locating open water reservoirs connected with the restoration of the layout of drainage ditches and increasing the usability of this part of the park¹⁴. The undertaken revaluation works led to preservation and accentuation of the specific nature of the spa park from the end of the nineteenth century while respecting its historic compositional and functional layout complemented with the modern forms of development. The park is wilfully visited by tourists and health resort visitors, as well as city inhabitants. Representative alleys decorated with flowerbeds are particularly popular as well as playgrounds. Visitors enjoy the aesthetic values of the park, which are based on historic patterns.

4. Frédéric Chopin Park in Świnoujście

The Frédéric Chopin Park located in the central part of Świnoujście was established on the territory of an old cemetery and is situated within the zone of conservation protection. The original cemetery was established on this territory by decision of King Frederick II

¹² Pracownia Projektowa Konserwacji Zabytków w Szczecinie, *Projekt budowlany rewaloryzacji zabytkowego parku uzdrowiskowego z odtworzeniem pierwotnego układu kompozycyjnego w oparciu o dostępne materiały archiwalne w Świnoujściu*, Szczecin, January 2006.

¹³ M. Haas-Nogal, *Park Zdrojowy w Świnoujściu*, www.szczecin-expo.pl (access: 15.07.2013).

¹⁴ *Ibidem*.

in 1771. At that time, it was a vast sandy hill overgrown with dune vegetation. The whole territory was fenced with a brick and stone wall within which a cemetery chapel was also built. Burials took place for over 100 years. As the city prospered and its residents became wealthier, the tombs became bigger and were decorated with statues and sculptures¹⁵. A tomb and a monument of sailors killed in the first victorious sea battle of a small Prussian fleet with Danish ships in 1864 near the Jasmund Cape were located on the hill. On the cemetery, there was also a tomb where sailors, fishermen and seamen who died at sea were buried. At the beginning of the twentieth century, the whole direct surroundings of the cemetery were developed (the current Chopin and Wyspiańskiego Streets), as a result of which in 1925 new burials were suspended. At that time, a new cemetery at the Karsiborska Street already functioned, so the old cemetery was slowly becoming a charming park in the centre of the city. As a result of the allied air raids from 1945, the cemetery, including the cemetery chapel, was partially destroyed. Exploding bombs scattered remains from dozens of grave tombs¹⁶. For several years after the war the Germans who still resided here as well as a few Poles were buried in this place. Burials were completely abandoned in the fifties of the twentieth century and the abandoned cemetery underwent a progressive devastation. At the beginning of the seventies of the twentieth century, the city authorities decided about its liquidation and the establishment of a park its place. Those activities were preceded by exhumation of several graves of Polish people buried after 1945 and moving their remains to the cemetery on Karsiborska Street. Several years later, an idea about establishing a children's playground in that place appeared. The idea was abandoned after remains of people buried in that place were dug out during the initial works. Unfortunately, macabre events took place as the abandoned, unsupervised human remains were found by children who started to play with them¹⁷. Through the following decades the territory of the old cemetery was a rather neglected park.

Only in 2010, the Mayor of Świnoujście announced a competition for the concept for the revitalisation of the city park on Chopin Street. The competition was settled in October of 2010 – the winning design was prepared by Bronisz Land Design studio and the realisation of the park was completed in September, 2013. The idea of the parks design was supposed to be a reconciliation of the new modern form of a recreational park with its history. The design assumed a minimum interference in the subsoil layer at the construction stage due to the location of the former cemetery in this place. Unfortunately, numerous elements that are attractive from the point of view of modern users were introduced into the park utility program, which is, however, controversial in reference to the history of the place. The park includes, among others, a children's playground equipped with such elements as: a ship, rocket, dinosaur, car, pony – made of architectural concrete and wood (Ill. 2). The recreational development is also complemented by: a sledge slope with a natural grass surface located on the hill, a outdoor gym and chessboard as well as chess table arranged

¹⁵ J. Pluciński, *Dawne cmentarze Świnoujścia*, 2.11.2009, Świnoujście, www.iswinoujscie.pl (access: 08.09.2015).

¹⁶ After the air raid, prisoners of war have put human remains in order on the area of cemetery. Remains were poured into one of the bomb craters and covered with soil. J. Pluciński, *op. cit.*

¹⁷ *Ibidem.*

under wooden gazebos and a petanque field. An educational path in the form of a wooden bridge of an irregular shape leading through designed plantings characteristic for the existing habitat. Also a relaxation garden equipped with wooden sunbeds arranged under trees among aromatic plants was designed in the south-western part of the park and a gallery was located along Chopin Street in the form of fixed steel frames. Only the zone called: *a Place of Remembrance* is devoted to the memory of the representatives buried here and refers to the history of the place. This place constitutes a clearing separated by trees with points of light irregularly arranged among grass and three concrete cuboids with symbols of three religions. At the road leading to the place of remembrance, there is a memorial plaque commemorating all the deceased buried at the old cemetery. After a few years from the opening of the new Chopin Park a few observations can be made. The territory of the park is willingly frequented by tourists, especially families with children and youth from Świnoujście, mainly because of the attractive playground, two outdoor gyms and quiet places for relaxation on the wide sunbeds. However, not many people reach the *Place of Remembrance* located in the periphery of the park and tourists do not know the history of this place. The memory of the old cemetery survived only among the older residents of the city who contest the new development of the area.

5. Conclusion

In conclusion, it should be stated that the regeneration of the Resort Park is an example of a harmonious development of public green areas with due respect towards the historic substance while the regeneration of the Chopin Park was conducted in a manner nearly not referring to the historic context of the place at all.

Renovation (as well as building again) of Chopin Park has not lead to preserving its historic value, which testifies to the complicated history of the region. However, it is a very attractive city park, which is also very popular among younger inhabitants and tourists, its *genius loci*, presenting emotional meaning of the previous cemetery in the consciousness of the local community and also neighbors from west the border, was completely destroyed. Comparison of two different Świnoujście city parks stories shows positive examples of restoring compositional and functional values with reference to Health Resort Park, as well as controversial regeneration of Chopin Park, which is considered a success for city authorities, but simultaneously it is a lost chance on restoring the specific history of that place.

1. Wprowadzenie

Świnoujście (niem. *Swinemünde*) jest miastem położonym na północno-zachodnim krańcu Polski, nad rzeką Świną i Morzem Bałtyckim. Krajobraz miasta uwarunkowany jest rzeźbą terenu, a przede wszystkim obecnością rzeki Świny i jej licznych kanałów¹. Na jego rozwój przestrzenny decydujący wpływ wywarły dwie decyzje władz rejencji szczecińskiej. W 1824 r. Świnoujście zostało ogłoszone kąpieliskiem morskim, a w 1895 r., po odkryciu źródeł solanki i borowiny – uzdrowiskiem. W związku z tym pod koniec XIX w. w szybkim tempie została rozbudowana dzielnica nadmorska, oddzielona od centrum miasta oraz nabrzeża portowego nad Świną pasem zieleni, który później został przekształcony w park. Wynikiem powstania dzielnicy uzdrowiskowej jest specyficzna struktura urbanistyczna miasta (podzielonego funkcjonalnie na dwie części), w której część nadmorska jest powiązana ze śródmieściem i nabrzeżem Świny główną osią kompozycyjną Parku Zdrojowego – obecną ul. Bolesława Chrobrego (dawniej *Königs Alle*). Układ kompozycyjny Parku Zdrojowego² stanowi zatem integralną część zabytkowych układów urbanistycznych: śródmieścia (powstał w latach 20. XVIII w.) oraz dzielnicy nadmorskiej (pochodzi z lat 40. XIX w.)³. Z kolei obecny Park im. Fryderyka Chopina powstał na terenie dawnego cmentarza, zlokalizowanego w centrum miasta, przy jednym z głównych ciągów komunikacyjnych również łączących wspólnie obie dzielnice. Tereny zielone w Świnoujściu obejmują jedynie dwa wymienione parki oraz zieleń przy promenadzie nadmorskiej, a także kilka niewielkich skwerów. Można zatem stwierdzić, że oba parki są nierozzerwalnie zespolone z układem urbanistycznym miasta i pełnią w nim kluczową rolę, stanowiąc „zielony” łącznik między dwoma różnymi strefami, funkcjonującymi w zasadzie jako dwa odrębne „miasta”: uzdrowiskowo-turystyczne i miasto Świnoujście.

2. Cel i metody badań

Świnoujskie parki zostały poddane w ostatnich kilku latach działaniom o charakterze rewaloryzacji (Park Zdrojowy) oraz rewitalizacji (Park Chopina). Jednak, tak jak oba założenia posiadają specyficzną historię, tak też procesy ich odnowy zakończyły się w obu przypadkach w odmienny sposób. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie dwóch różnych współczesnych koncepcji odbudowy parków miejskich na tle ich przemian historycznych, a także ukazanie ich wieloaspektowej wartości kompozycyjnej i funkcjonalnej, ale również emocjonalnej. Parki miejskie w Świnoujściu poddano analizie historycznej na podstawie

¹ Jest to jedyne w Polsce miasto położone na 44 wyspach: trzech dużych – Uznam, Wolin i Karsibór oraz na kilkudziesięciu małych, niezamieszkałych wysepkach.

² Park Zdrojowy w Świnoujściu wpisany jest do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego pod nr 1093, nr decyzji Kl.3.5340/19/88.

³ Układ urbanistyczny Śródmieście i Dzielnica Uzdrowiskowa (zieleń) wpisany jest do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego pod nr 1177, decyzją 1991-03-08, PSOZ/Szn/5340/33/91.

dostępnych materiałów kartograficznych i opisowych⁴ oraz analizie porównawczej zrealizowanych opracowań projektowych⁵ i obserwacji ich funkcjonowania w strukturze miasta i świadomości jego mieszkańców⁶.

3. Park Zdrojowy w Świnoujściu

Teren, na którym został założony obecny Park Zdrojowy⁷, stanowił przed 1721 r. rozległą mielizną zalaną wodą i porośniętą pojedynczymi sosnami. W wyniku zakrojonych na szeroką skalę prac hydrotechnicznych, podjętych w 2 połowie XVIII w., związanych z regulacją biegu rzeki Świny na potrzeby budowy portu i fortyfikacji, cały teren został przekształcony w tzw. nowy łąd (*Plantage*), wzmocniony nasadzeniami traw, krzewów i drzew. Pod koniec XVIII w. w części obecnego obszaru parku wyodrębniono teren na planie kwadratu z centralnie położonym kolistym placem, usytuowanym na osi obecnej ul. Beniowskiego, oznaczony na planie z 1797 r. jako *Elsen Plantage*. Do 1806 r. park powiększono o tereny położone na zachód i na północ, powtarzając geometryczną zasadę rozplanowania alejek i sytuowania kolistych placów na ich przecięciach (na planach widniej nazwa *Königliche Plantage*)⁸. Nowy etap w rozwoju przestrzennym miasta, związany z decyzją o utworzeniu w Świnoujściu kąpieliska morskiego i uzdrowiska, zaowocował również planami budowy Domu Zdrojowego (*Gesellschaftshaus*) i Parku Zdrojowego (*Kurpark*). Dom Zdrojowy zbudowano w latach 1825-1826 w pobliżu nabrzeża portowego, a zaprojektowanie parku zlecono królewskiemu ogrodnikowi Peterowi Josephowi Lenne, który dostosował swój

⁴ K. Kalita-Skwirzyńska, *Projekt rewaloryzacji Parku Zdrojowego w Świnoujściu – Analiza historyczna*, maszynopis, Szczecin 2001; R. Burkhardt, *Geschichte des Hafens und der Stadt Swinemünde*, II. Teil, W. Fritsche, Swinemünde 1931; G. Hinz, *Peter Joseph Lenné. Das Gesamtwerk des Gartenarchitekten und Städteplaners*, Hildesheim 1989; mapy archiwalne Świnoujścia z lat 1830, 1902, 1907, 1934, Archiwum Państwowe w Szczecinie, www.bip.um.swinoujscie.pl (dostęp: 10.09.2015); archiwalne widokówki, www.fotopolska.eu (dostęp: 10.09.2015).

⁵ Pracownia Projektowa Konserwacji Zabytków w Szczecinie, *Projekt budowlany rewaloryzacji zabytkowego parku uzdrowiskowego z odtworzeniem pierwotnego układu kompozycyjnego w oparciu o dostępne materiały archiwalne w Świnoujściu*, Szczecin, styczeń 2006; Bronisz Land Design, *Projekt koncepcyjny rewitalizacji parku miejskiego przy ul. Chopina w Świnoujściu*, wrzesień 2010.

⁶ Obserwacje prowadzono na terenie Parku Zdrojowego w latach 2010-2015, a na terenie Parku Chopina w latach 2013-2015.

⁷ Park Zdrojowy – kompozycje ogrodowe zakładane w uzdrowiskach, kurortach dla użytkowania przez kuracjuszy jako wspomaganie leczenia uzdrowiskowego i dla celów rozrywkowych. Lokalizowane zwykle w centralnej części miejscowości pełnią rolę salonu reprezentacyjnego. Wyposażone zarówno w elementy kompozycyjne właściwe typowym zespołom ogrodowym, jak i w obiekty lecznicze (pjalnie wód, ścieżki zdrowia, pływalnie itp.) oraz przeznaczone do realizowania programu artystycznego (estrady, muszle koncertowe). Często poszerzane o naturalne kompleksy leśne sąsiadujące z uzdrowiskiem. Parki zdrojowe na terenie Polski pochodzą w większości z XIX lub początku XX w., a tylko nieliczne z XVIII w., [za:] A. Mitkowska, M. Siewniak, *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Rytm, Warszawa 1998, s. 293-294.

⁸ K. Kalita-Skwirzyńska, *op. cit.*, *passim*.

projekt do istniejącego już zagospodarowania przestrzennego oraz zieleni. Punktem centralnym założenia stał się Dom Zdrojowy, któremu były podporządkowane osie widokowe i aleje w dalszych częściach parku. W kwietniu 1827 r. z Sanssouci do Świnoujścia przybyło 1560 sadzonek drzew i krzewów, które posadzono w pobliżu Domu Zdrojowego. Następnie w 1838 r. inspektor budowlany F. Starcke zwrócił się jeszcze raz do Lenego z prośbą o projekt rozszerzenia ogrodu przy Domu Zdrojowym i przysłanie dalszych sadzonek. Kolejna faza rozwoju kompozycji przestrzennej parku wiąże się budową w połowie XIX w. dzielnicy nadmorskiej usytuowanej na północny zachód od parku i przeniesieniem centrum turystycznego miasta z nabrzeża portowego nad brzeg morza. Prace w parku prowadził wówczas radca budowlany z Berlina – Mächtigt, który poszerzył i obsadził szpalerami drzew jedną z głównych alei parkowych, prowadzącą nad morze – *Königs Alle* (obecna ul. B. Chrobrego). Jednocześnie na zachód od *Königs Alle* wytyczono sieć wąskich i krętych alejek oraz miejsca pod budowę różnych obiektów małej architektury⁹. Ostateczna kompozycja przestrzenna parku, widoczna na planie miasta z około 1912 r., przetrwała do 1945 r. W układzie kompozycyjnym czytelna jest sieć alejek, cieków wodnych i stawów, a także większe grupy drzew i rozległe tereny otwarte. Zaznaczone są również obiekty małej architektury: altany, kioski i pisuary, usytuowane na obrzeżach parku przy *Schützen Platz* (Plac Strzelecki) oraz przy rondzie po zachodniej stronie *Königs Alle*, gdzie zlokalizowano plac muzyczny. W 1908 r. przy Alei Królewskiej wytyczono półkolistą polanę, na której stanął pomnik Fryderyka III. Przy placu muzycznym była usytuowana restauracja, a w sąsiedztwie dzielnicy uzdrowskiej znajdowała się fontanna z wodą źródlaną dla kuracjuszy. Po zakończeniu I wojny światowej doszło do rozebrania starego Domu Zdrojowego i zatarcia śladów działalności Lenego. Obszar parku ograniczono do obecnej ul. Mieszka I. Ponowne prace w parku prowadził od lat 20. XX w. inspektor ogrodniczy Kupitz ze Świnoujścia. W okresie międzywojennym powstała nowa część parku nazwana *West Kurpark*, zlokalizowana na zachód od ul. Bolesława Krzywoustego aż do ulicy Matejki, na terenie której usytuowano korty tenisowe i restauracje. Prace skupiały się przy nowym Domu Zdrojowym, muszli koncertowej i promenadzie. W tym czasie, również na terenie Parku Zdrojowego, założono rabaty kwiatowe, a także wzniesiono dwa pawilony przy dawnym Placu Strzeleckim, pole szachowe, plac zabaw dla dzieci oraz dwa skomponowane z gałęzi pomniki: jeden poświęcony poległym w I wojnie światowej żołnierzom i kamienny obelisk *Jungsturmu*¹⁰.

W wyniku nalotów alianckich 12 marca 1945 r. zabudowa Świnoujścia uległa prawie w połowie zniszczeniu, w tym również Dom Zdrojowy oraz otaczający go ogród, a także tereny parkowe¹¹. Dopiero w połowie lat 50. XX w. przystąpiono do odbudowy dzielnicy nadmorskiej, a także prac porządkowych i nowych nasadzeń we wschodniej części Parku Zdrojowego, które przeprowadzono według projektu inż. R. Małysika ze Świnoujścia w latach 1958-1959. W latach 70. XX w. utwardzono nawierzchnie głównych ciągów spacerowych,

⁹ Według Burkhardta Mächtigt, projektując nowe kompozycje w parku, nawiązał do idei licznych założeń parkowych projektowanych 50 lat wcześniej przez P.J. Lenne na terenie Świnoujścia, Pomorza, Brandenburgii i Meklemburgii, [za:] K. Kalita-Skwirzyńska, *op. cit.*

¹⁰ K. Kalita-Skwirzyńska, *op. cit.*, *passim*.

¹¹ *Pomorzanie Zachodnie poprzez wieki*, J.M. Piskorski (red.), Zamek Książąt Pomorskich, Szczecin 1999, s. 178.

wydzielono dwa place zabaw dla dzieci, postawiono wiele współczesnych rzeźb, a także uzupełniono nasadzenia.

Współczesny etap w historii Parku Zdrojowego został zapoczątkowany w 2000 r., kiedy to Zarząd Miasta Świnoujścia zlecił wykonanie projektu jego rewaloryzacji Pracowni Projektowej Konserwacji Zabytków ze Szczecina. Projekt został opracowany w 2001 r. we współpracy z architektem krajobrazu M. Haas-Nogal, historykiem sztuki K. Kalitą-Skwirzyńską oraz meliorantem H. Kowaliną¹². W wyniku analizy stanu zachowania elementów układu przestrzennego parku stwierdzono, że nadal czytelne są niektóre z elementów zawartych w pierwotnym projekcie P.J. Lennego, a także liczne elementy kompozycyjne z późniejszych czasów. Należy tu wymienić: trzy osie główne kierunku północ-południe: ul. Bolesława Chrobrego (il. 1) i równoległe do niej osie pierwotnego układu przestrzennego (na osi ul. Beniowskiego) i osie wschodnia, zachowana częściowo (do ul. Jachtowej), kilka osi skośnych, dwa okrągłe place założone na głównych osiach: jeden na ul. Bolesława Chrobrego i drugi na osi pierwotnej, częściowy przebieg rowów melioracyjnych na trzech odcinkach (wg stanu z 1930 r.), plac zabaw w zachodniej części parku, nieliczne elementy małej architektury (pomnik, fontanna) oraz układ zadrzewień zachodniej i centralnej części parku¹³.

W ramach rewaloryzacji Park Zdrojowy w Świnoujściu został poddany rekompozycji w części południowo-zachodniej i adaptacji w części północno-wschodniej. Rekompozycja polegała przede wszystkim na kształtowaniu układu alejek według planów historycznych i wytycznych P.J. Lennego, a także zagospodarowaniu głównych placów w sposób nawiązujący do zdrojowego charakteru parku. Z kolei adaptacja części wschodniej parku polegała na kształtowaniu sieci dróg w układzie swobodnym, lokalizacji otwartych zbiorników wodnych powiązanych z odbudowywanym układem rowów melioracyjnych, a także podniesieniu walorów użytkowych tej części parku¹⁴. Podjęte prace rewaloryzacyjne doprowadziły do utrzymania i podkreślenia specyficznego charakteru parku uzdrowiskowego z końca XIX w., z poszanowaniem jego zabytkowego układu kompozycyjnego i funkcjonalnego, uzupełnionego o współczesne formy zagospodarowania. Park jest bardzo chętnie odwiedzany zarówno przez turystów i kuracjuszy, jak i samych mieszkańców miasta. Wyjątkową popularnością cieszą się reprezentacyjne aleje spacerowe ozdobione kwietnikami oraz place zabaw dla dzieci. Odwiedzający podkreślają zwłaszcza walory estetyczne parku, odwołujące się do wzorów historycznych.

4. Park im. Fryderyka Chopina

Park im. Fryderyka Chopina jest położony w centralnej części miasta przy jednym z głównych szlaków komunikacyjnych, łączących obecnie dzielnicę nadmorską i śródmieście. Park stanowi obszar dawnego cmentarza i położony jest w strefie ochrony konserwa-

¹² Pracownia Projektowa Konserwacji Zabytków w Szczecinie, *Projekt budowlany rewaloryzacji zabytkowego parku uzdrowiskowego z odtworzeniem pierwotnego układu kompozycyjnego w oparciu o dostępne materiały archiwalne w Świnoujściu*, Szczecin, styczeń 2006.

¹³ M. Haas-Nogal, *Park Zdrojowy w Świnoujściu*, www.szczecin-expo.pl (dostęp: 15.07.2013).

¹⁴ *Ibidem*.

torskiej. Cmentarz został utworzony decyzją króla Fryderyka II w 1771 r. Ówczesnie było to rozległe, piaszczyste, porośnięte wydmową roślinnością wzniesienie. Cały teren został ogrodzony ceglano-kamiennym murkiem, w obrębie którego wzniesiona została również cmentarna kaplica. Pochówki odbywały się w tym miejscu przez ponad sto lat. W miarę rozkwitu miasta i wzrostu zamożności jego mieszkańców stawiano coraz okazalsze grobowce ozdobione posągami i rzeźbami¹⁵. Na wzniesieniu został zlokalizowany grobowiec i pomnik marynarzy poległych w pierwszej zwycięskiej bitwie morskiej małej floty pruskiej z okrętami duńskimi w 1864 r. koło przylądka Jasmund. Na cmentarzu znajdowała się również kwatery, w której chowano marynarzy, rybaków i żeglarzy, którzy utracili życie na morzu. Na początku XX w. zostało zabudowane całe bezpośrednie otoczenie cmentarza: obecne ulice Chopina i Wyspiańskiego, w wyniku czego w 1925 r. nastąpiło wstrzymanie nowych pochówków. W tym czasie funkcjonował już nowy cmentarz przy ul. Karsiborskiej, tak więc stary cmentarz stawał się powoli urokliwym parkiem w centrum miasta. W wyniku nalotów alianckich z 12 marca 1945 r. zniszczony został częściowo cmentarz, w tym kaplica cmentarna. Wybuchające bomby rozrzuciły szczątki z dziesiątków grobowców¹⁶. Przez kilka lat po wojnie chowano w tym miejscu zamieszkujących tu jeszcze Niemców, a także kilkunastu Polaków. Pochówków zaprzestano całkowicie w latach 50. XX w., a opuszczony cmentarz ulegał postępującej dewastacji. Na początku lat 70. XX w. władze miasta podjęły decyzję o jego likwidacji i założeniu w tym miejscu parku. Działania te poprzedziła ekshumacja kilkunastu mogił Polaków, pochowanych po 1945 r., i przeniesienie ich szczątków na cmentarz przy ul. Karsiborskiej. Następnie, kilkanaście lat później, powstał pomysł zorganizowania na tym terenie ogródka jordanowskiego dla dzieci. Budowy ogródka zaniechano po wykopaniu podczas wstępnych robót szczątków pochowanych w tym miejscu ludzi. Niestety, doszło również do makabrycznych wydarzeń, kiedy to pozostawiono ludzkie szczątki bez nadzoru i odkryły to dzieci, które zaczęły się nimi bawić (sic!)¹⁷. Przez następne dziesięciolecia teren dawnego cmentarza pozostawał niezagospodarowany.

Dopiero w 2010 r. został ogłoszony przez Prezydenta Świnoujścia konkurs na koncepcję rewitalizacji parku miejskiego przy ul. Chopina. Konkurs został rozstrzygnięty w październiku 2010 r. – zwycięski projekt wykonała pracownia Bronisz Land Design, a realizację parku zakończono we wrześniu 2013 r. Jak podają autorzy projektu, ideą rewitalizacji parku miało być pogodzenie nowej, nowoczesnej formy parku rekreacyjno-wypoczynkowego z historią tego miejsca. Projekt zakładał minimalną ingerencję na etapie budowy w warstwę podłoża gruntowego ze względu na lokalizację w tym miejscu dawnego cmentarza. Niestety, do programu użytkowego parku wprowadzono wiele elementów atrakcyjnych z punktu widzenia współczesnego użytkownika, jednak dyskusyjnych w odniesieniu do historii tego

¹⁵ W XVIII i XIX w. część bardziej okazałych kamiennych nagrobków była wykonywana w Szwecji i stamtąd dostarczona drogą morską. Jak podaje J. Pluciński, jeszcze w latach 50. XX w. można było podziwiać grobowce najznakomitszych świnoujskich rodów: Krause, Heyse, Scherenberg, Schöneberg oraz świnoujskich mieszczan polskiego pochodzenia: Szymański, Sroka, Politzki, Klapitzki. J. Pluciński, *Dawne cmentarze Świnoujścia*, 2.11.2009, Świnoujście, www.iswinoujście.pl (dostęp: 08.09.2015).

¹⁶ Bezpośrednio po nalocie na cmentarzu z pomocą jeńców i robotników przymusowych dokonano uporządkowania rozrzuconych szczątków, polegającego na wsypaniu ich do jednego z bombowych lejów i przykryciu ziemią. Tak pozostało do zakończenia działań wojennych. J. Pluciński, *op. cit.*

¹⁷ *Ibidem*.

miejsca. Na terenie parku znalazł się m.in. plac zabaw dla dzieci wyposażony w takie elementy jak: statek, rakieta, dinozaur, auto, kucyk – wykonane z betonu architektonicznego oraz drewna (il. 2). Zagospodarowanie rekreacyjne uzupełniają ponadto: stok saneczkowy o nawierzchni naturalnej trawiastej, zlokalizowany na wzniesieniu, siłownia oraz szachy terenowe i stoliki do gier, ustawione pod drewnianymi altanami, a także pole do gry w bule. Kolejną strefę zagospodarowania stanowi ścieżka edukacyjna w formie drewnianego pomostu o nieregularnym kształcie, poprowadzonego przez projektowane nasadzenia roślin charakterystycznych dla zastanego siedliska. Zaprojektowano również ogród relaksacyjny w południowo-zachodniej części parku, wyposażony w drewniane leżaki ustawione pod drzewami wśród pachnących nasadzeń, oraz galerię zewnętrzną, zlokalizowaną wzdłuż ulicy Chopina w formie stałych ram o konstrukcji stalowej. Do historii miejsca odwołuje się jedynie strefa nazwana w projekcie *Miejsce Pamięci* – poświęcona pamięci pochowanych tutaj przedstawicieli różnych wyznań. Miejsce to stanowi polana wydzielona drzewami z rozmieszczonymi nieregularnie wśród trawy punktami świetlnymi oraz trzema betonowymi prostopadłościanami z symbolami trzech religii. Przy alejce prowadzącej do tej strefy znajduje się również tablica upamiętniająca wszystkich zmarłych pochowanych na dawnym cmentarzu. Po kilku latach od otwarcia nowego Parku Chopina można dokonać już pewnych obserwacji. Teren parku jest miejscem bardzo chętnie odwiedzanym przez turystów, zwłaszcza rodziny z dziećmi oraz świnoujską młodzież, zwłaszcza ze względu na atrakcyjnie wyposażony plac zabaw, dwie siłownie terenowe oraz zaciszne miejsca odpoczynku na szerokich leżakach. Jednak niewiele osób dociera do *Miejsca Pamięci*, zlokalizowanego na obrzeżach parku, a liczni turyści nie mają w ogóle szansy poznać specyficznej historii tego miejsca. Pamięć o dawnym cmentarzu przetrwała jedynie wśród starszych mieszkańców miasta, kontestujących otwarcie nowy sposób zagospodarowania terenu.

5. Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że rewaloryzacja Parku Zdrojowego stanowi przykład harmonijnego rozwoju publicznych terenów zieleni z poszanowaniem zabytkowej substancji, podczas gdy rewitalizacja Parku im. F. Chopina została przeprowadzona w sposób prawie w ogóle nie odwołujący się do kontekstu historycznego miejsca. Odnowa (czy też budowa od nowa) Parku Chopina nie doprowadziła do zachowania jego wartości historycznej, świadczącej o skomplikowanej historii tych terenów. Choć jest to pełen atrakcji park miejski, cieszący się dużą popularnością wśród młodszych mieszkańców i turystów, to jednak prawie zupełnie zatarto *genius loci*, odwołujący się do emocjonalnego znaczenia dawnego cmentarza w świadomości nie tylko społeczności lokalnej, ale również (a może nade wszystko) sąsiadów zza zachodniej granicy, licznie odwiedzających Świnoujście. Porównanie dwóch różnych historii parków miejskich w Świnoujściu pokazuje zarówno pozytywny przykład przywrócenia walorów kompozycyjnych i funkcjonalnych w odniesieniu do Parku Zdrojowego, jak i kontrowersyjną rewitalizację Parku Chopina, będącą co prawda promocyjną wizytówką dla władz miasta, ale jednocześnie stanowiącą zmarnowaną szansę na odwołanie się do specyficznej historii miejsca.

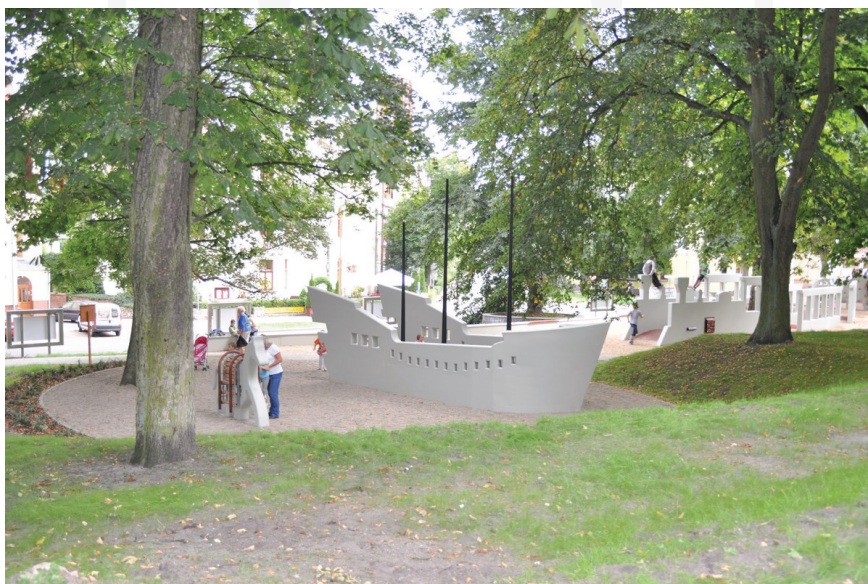
REFERENCES/LITERATURA

- [1] Burhardt R., *Geschichte des Hafens und der Stadt Swinemünde*, II. Teil, W. Fritsche, Swinemünde 1931.
- [2] Bronisz Land Design, *Projekt koncepcyjny rewitalizacji parku miejskiego przy ul. Chopina w Świnoujściu*, wrzesień 2010.
- [3] Haas-Nogal M., *Park Zdrojowy w Świnoujściu*, www.szczecin-expo.pl (access: 15.07.2013).
- [4] Hinz G., *Peter Joseph Lenné. Das Gesamtwerk des Gartenarchitekten und Städteplaners*, Hildesheim 1989.
- [5] Kalita-Skwirzyńska K., *Projekt rewaloryzacji Parku Zdrojowego w Świnoujściu – Analiza historyczna*, maszynopis, Szczecin 2001.
- [6] Mitkowska A., Siewniak M., *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Rytm, Warszawa 1998.
- [7] Pluciński J., *Dawne cmentarze Świnoujścia*, 2.11.2009, Świnoujście, www.iswinoujście.pl (access: 08.09.2015).
- [8] *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, J.M. Piskorski (ed.), Zamek Książąt Pomorskich, Szczecin 1999.
- [9] Pracownia Projektowa Konserwacji Zabytków w Szczecinie, *Projekt budowlany rewaloryzacji zabytkowego parku uzdrowiskowego z odtworzeniem pierwotnego układu kompozycyjnego w oparciu o dostępne materiały archiwalne w Świnoujściu*, Szczecin, styczeń 2006.
- [10] www.bip.um.swinoujście.pl (access: 10.09.2015).
- [11] www.fotopolska.eu (access: 10.09.2015).

III. 1. Health Resort Park, Bolesława Chrobrego (photo by M. Rzeszotarska-Pałka, 2015)

II. 1. Park Zdrojowy, ul. Bolesława Chrobrego (fot. M. Rzeszotarska-Pałka, 2015)

III. 2. Chopin Park, playground (photo by M. Rzeszotarska-Pałka, 2014)

II. 2. Park im. F. Chopina, plac zabaw (fot. M. Rzeszotarska-Pałka, 2014)

